

SPECIFICKÉ ASPEKTY EDUKAČNÍHO PROCESU V PŘEDMĚTU VÝCHOVA K OBČANSTVÍ V NÁVAZNOSTI NA KOMPETENČNÍ RÁMCE UČITELE

SPECIFIC ASPECTS OF EDUCATIONAL PROCESS IN CIVICS EDUCATION IN RELATION TO TEACHER COMPETENCY FRAMEWORKS

Tomáš Hubálek, Zuzana Cieslarová, Katka Němečková, Štěpán Kalus

Katedra společenských věd, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc

Abstrakt

Edukační proces je ovlivněn celou řadou faktorů, které působí na jeho průběh a efektivitu. Některé z nich lze identifikovat v přímé návaznosti na školní předměty. Naší snahou je systematické zkoumání těchto specifických aspektů, které ovlivňují edukační proces v předmětu výchova k občanství (dále VkO) a které zároveň souvisí s charakterem VkO, jak je definována v *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělání* (MŠMT, 2023a). Cílem výzkumu je identifikovat a popsat tato specifika a zjistit, do jaké míry je *Kompetenční rámec absolventa a absolventky učitelství* (MŠMT, 2023b), včetně nově vytvářeného oborově specifického rámce, reflektuje. Design výzkumu je kvalitativní, konkrétně využívá polostrukturované hloubkové rozhovory analyzované dle kódovacích principů zakotvené teorie.

Klíčová slova: výchova k občanství, edukační proces, kritická místa, základní vzdělávání, kompetence učitele

Abstract

The educational process is influenced by a variety of factors that affect its course and effectiveness. Some of these can be identified in direct connection to specific school subjects. The aim is to systematically examine these specific aspects that influence the educational process in Civics Education and that are also linked to the nature of it as defined in curricular documents for elementary education. The aim of this research is to identify and describe these specifics and to determine the extent to which the competency frameworks for teaching graduates, including the newly developed subject-specific framework, reflect them.

The research design is qualitative, utilizing semi-structured in-depth interviews analyzed according to the coding principles of grounded theory.

Keywords: *Civics Education, educational process, critical areas, elementary education, teacher's competencies*

1 ÚVOD

Z již realizovaných šetření existují poznatky o kritických místech ve Vko, která se týkají obsahů učiva (např. Nohavová et al., 2021, Cieslarová et al., 2024, Číhalová et al., 2025). Snahou je charakterizovat specifičnost Vko v maximální šíři, tedy nejen z pohledu obsahů učiva, ale také dalších aspektů, které se týkají pedagogicko-psychologických, organizačních a metodických oblastí. Získaná data mají význam zejména pro začínající pedagogy, na které jsou orientovány i kompetenční rámce absolventa (obecný i oborově specifický, který má autorský tým k dispozici, přestože je aktuálně neveřejný).

2 TEORIE

Kurikulum (realizované i plánované) se vztahuje k obsahu vzdělávání orientovaném vzdělávacími cíli, intencionálně nebo funkcionálně osvojovaném žáky v učebním prostředí a modelovaném i formálně zakotveném v kurikulárních dokumentech (Hajerová et al., 2020). Lze rozlišit jeho statickou (kurikulární dokumenty, učebnice, přípravy učitelů atd.) a dynamickou (proces nabývání veškerých zkušeností během výuky, včetně skrytého kurikula) formu. Právě dynamická složka umožňuje identifikovat faktory komplikující výuku i příležitosti k rozvoji pedagogické praxe. Lubis (2024) popisuje klíčové výzvy učitelů Vko, které ovlivňují vzdělávací proces, Miles (2021) poukazuje na vliv dezinformací, klimatické krize a politické situace, zatímco Staněk (2018) se věnuje analýze výchovných paradoxů ve Vko.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Pro výzkum byla formulována hlavní výzkumná otázka: Jaké specifické faktory považují učitelé za problematické ve vztahu k výuce Vko? Design výzkumu je kvalitativní. Konkrétně jde o polostrukturované hloubkové rozhovory se zkušenými pedagogy Vko s cílem identifikovat problematická či kritická místa (primárně mimo obsahy učiva, jak je definuje RVP ZV). Data jsou zaznamenávána přímo v čase a místě sběru. Jejich analýza a zpracování probíhá dle principů Strausse a Corbinové (1999); otevřeným, selektivním a axiálním kódováním. Pro výběr respondentů jsou předem stanovena kritéria aprobovanosti, působení na druhém stupni základní školy, nebo nižšího stupně gymnázia a délky praxe, která musí být delší 5 let. V průběhu výzkumu byly dodržovány všechny etické zásady a principy pro práci s respondenty i daty.

4 OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

V době odeslání příspěvku výše popsaný výzkum stále probíhá, a proto aktuálně nelze prezentovat finální závěry. Teprve po vyhodnocení všech dat bude možné zodpovědět hlavní výzkumnou otázku. Očekávaný celkový počet respondentů je 10. Proto jsme nyní schopni prezentovat pouze dílčí data. Z realizovaných rozhovorů vyplývá, že mezi nejčastější kritická místa výuky Vko z pedagogicko- psychologického, organizačního nebo metodického pohledu patří zejména nutnost neustálé aktualizace vzdělávacího obsahu, tzv. bytí v obsahu (Píšová et al., 2013), time management učitele, nasazení vyučovací hodiny v rámci týdenního i denního rozvrhu, spojitost nekázně žáků s využitím metod a forem výuky, určitá forma autocenzury (neprojektování vlastních názorů a přesvědčení), citlivost některých témat aj.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Výzkum identifikuje hlavní problematická specifická místa ve výuce Vko z pohledu učitelů. Jeho přínos spočívá v inovativním zaměření na faktory ovlivňující výukové podmínky v předmětu Vko mimo obsahy učiva. Zjištěná data uvádíme do souvislosti se zněním kompetenčních rámců, čímž ověřujeme jejich relevanci pro potřeby zejména začínajících pedagogů. Limitací výzkumu může

být skutečnost, že respondenti v době konání rozhovorů nemuseli uvést tyto faktory vyčerpávajícím způsobem, což jsme se snažili eliminovat doplňujícími otázkami. Přesto výsledky přinesou cenné poznatky o vztahu mezi kritickými místy výuky a profesní přípravou učitelů Vko a významně doplní „bílá místa“ v oblasti komplexního výzkumu edukační reality předmětu Vko.

6 LITERATURA

- Cieslarová, Z., Hubálek, T., Navrátilová, L., & Opletalová, E. (2024). Kritická místa ve výuce výchovy k občanství na druhém stupni základních škol. In Rozkovcová, A. & J. Pivarč (eds.). *Sborník příspěvků z XXXII. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu*. 185–189. Masarykova univerzita.
- Číhalová, M., Hubálek, T., Cieslarová, Z. (2025). Critical Areas in the Teaching of Philosophy at Grammar Schools From the Teachers' Perspective. *European Journal of Education*, 60(1). <https://doi.org/10.1111/ejed.12855>
- Hajerová Müllerová, L., & Slavík, J. (2020). *Modelování kurikula*. Západočeská univerzita v Plzni.
- Lubis, W. S. (2024). Problematics of Citizenship Education and Challenges for Teacher. *International Journal of Students Education*, 2(1), 178–184.
- Miles, J. (2021). The ongoing crisis and promise of civic education. *Curriculum Inquiry*, 51(4), 381–388.
- MŠMT. (2023a). Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_cista_verze.pdf.
- MŠMT. (2023 b). Kompetenční rámec absolventa a absolventky učitelství. Společné profesní kompetence. https://www.msmt.cz/file/61073_1_1/.
- Nohavová, A., Stuchlíková, I., Betáková, L., Dvořák, P., Hofmannová, J., Kursová, V., & Vráňková, K. (2021). *Kritická místa kurikula ve vybraných vzdělávacích oborech*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.
- Píšová, M., Hanušová, S., Kostková, K., Janíková, V., Najvar, P., & Tůma, F. (2013). *Učitel expert: jeho charakteristiky a determinanty profesního rozvoje (na pozadí výuky cizích jazyků)*. Masarykova univerzita.
- Staněk., A. (2018). *Výchovné paradoxy v kontextu didaktiky společenských věd*. Epocha.
- Strauss, A. & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Sdružení Podané ruce.